

ERKEL FERENC ÉS A 19. SZÁZADI POZSONY

Erkel Ferenc a zeneszerző, zongoraművész, karnagy és pedagógus, a 19. század magyar zenéjének vezéralakja, a magyar nemzeti opera megteremtője. A szlovákiai zenetörténelem és zenetudomány számára érdekes és fontos tény, hogy az Erkel család életével Pozsony is összefüggésbe hozható.

A fennmaradt dokumentumok alapján utalások találhatók arra, hogy már a 16. században élt Erkel család Pozsonyban és környékén. Sajnos semmi bizonyíték nincs azzal kapcsolatban, hogy ez az Erkel család azonos-e Erkel Ferenc elődjével, családjával és családfájuk összeegyeztethető-e azokkal az Erkel generációkkal, akikről viszont biztosan tudni, hogy a 18. század végén és a 19. század elején Pozsonyban éltek. Nem tudni tehát pontosan honnét és mikor érkeztek Erkelek Pozsonyba, csak feltehető, hogy Hollandiából, ill. a Németalföldről telepedtek ide.

Az Erkel család jelentős pozsonyi múltra tekint vissza. A 18. és a 19. századi Pozsonyban élő Erkel család tagjai között kézműves, borász, tanító, muzsikus egyaránt akadt. Erkel Ferenc kétséget kizáróan régi zenésznemzetség sarja. Dédapja, Erkel Vilmos (kb. 1725-1800) a 18. század második felében zenemester volt Pozsonyban, pontosan a Notre Dame-i zárda tanára, orgonistája. A pozsonyi Notre Dame ebben az időben előkelő nemesi családok lányainak népszerű és jónevű kolostora volt, itt nevelkedtek többek között a Pálffy, vagy a Forgács család lányai. Nagyapja, Erkel József (1757-1830) szintén zenetanár és templomi orgonista volt Pozsonyban, akit később a pozsonyi palotával és gyulai kastéllyal rendelkező földbirtokos, gróf Wenckheim Ferenc hívott Gyulára.

Erkel Ferenc a másodszületett gyermek apja kívánságára tizenkét évesen került **Pozsonyba** 1822-ben, ahol 1825-ig élt és tanult. Nem pontosan bizonyított dokumentumok alapján feltehető, hogy csak 1827-ben hagyták el végleg Pozsonyt. Pozsony¹ ebben az időben nem tartozott az iparilag különösen fejlett városok közé. Eredetileg 1830-ig a Magyar Királyság Koronázó városa volt, tehát Erkel még e jelentős időszak alkonyát élte meg.

Pozsony viszont az átmeneti gazdasági hanyatlás ellenére is gazdag és színvonalas kulturális és zenei élettel büszkélkedhetett. Erkel tanulmányainak, ill. iskolaváltoztatásának háttérében is valószínűleg ezek a körülmé-

---

¹ A **Pozsony** nevet - akkori nevén németül Pressburg, latinul Posonium, szlovákul Bratislav - Ludovít Štúr szlovák nemzeti írónak tulajdonítják.

nyek állhattak. Erkel pozsonyi tanulmányainak további oka, hogy két nagynénje – Borbála és Regina – a Notre Dame zárdában élt és szolgált nővérként, minek következtében gond nélkül gondoskodhattak az ifjú Ferencről. A következő és fontosabb ok viszont az volt, hogy az ifjú Erkel zenei továbbképzésére a gyulai és a nagyváradai mesterek már kevésbé bizonyultak alkalmasnak. Középkisiskolai, ill. zenei tanulmányait így a pozsonyi bencéseknel végezhette, a híres Bencés Gimnáziumban, ahol megközelítőleg fél évszázaddal később Bartók Béla és Dohnányi Ernő is tanultak és érettségiztek.

Erkel Pozsonyban zenei tanulmányokat, vagyis kompozíciót és zongorát a kiváló zenésznél, zeneszerzőnél, tanárnál, a morvaországi származású Henrik Kleinnél tanulhatta². Ezt a lehetőséget Erkel édesapja különösen szorgalmazta, hiszen személyes ismeretségben állt a kiváló zenésszel. Az ifjú Erkel és a több mint hatvan éves tanára között különösen jó kapcsolat alakult ki, amihez valószínűleg az is hozzásegített, hogy az ifjú Erkel tanáránál is lakott. Pozsonyi tartózkodása idején, tanárának köszönhetően ismerte meg a nagy bécsi klasszikusok és a kor mestereinek muzsikáját. Klein professzor személyes kapcsolatban állt Beethovennel, az ifjú Erkel így Beethoven zenéjét szinte közvetlen forrásból ismerte meg.

Erkel Ferenc a pozsonyi diákévei alatt gyakran orgonált a Notre Dame zárdá miséin. Sőt, a fennmaradt dokumentumok és az összefüggések alapján feltételezhető, hogy Erkel Ferenc ugyanazon az orgonán játszott, melyen több mint fél évszázaddal előbb Vilmos dédapja.

Erkel pozsonyi tartózkodása alatt a zenei és zongoratanulmányok mellett életre szóló felejthetetlen hatások, élmények, ihletek érték. Többek között rendszeres látogatója volt a pozsonyi operának. Itt ismerkedett meg az operairodalom nagy klasszikusaival. Szintén Pozsonyban hallotta először a magyar verbunkos ünnepelt virtuózának, Bihari Jánosnak a hegedűjátékát, a verbunkos zenét. Szintén felejthetetlen élményben volt része 1823-ban Liszt Ferenc pozsonyi koncertjén.

Erkel Ferenc tizenhét évesen fejezte be Pozsonyban tanulmányait. Tanárától elsajátította a zeneszerzés alapvető ismereteit és a zongorajátéka virtuózzá fejlődött. Még távozása előtt megírta első művét a *Litániát*, mely azonban sajnálatos módon elveszett. Erkel Pozsony után Kolozsvárra került.

---

² **Klein Henrik** (Rudelsdorf, Morvaország, 1756 - Pozsony, 1832): zeneszerző és pedagógus. Rőptauban és Olmützben tanult. Néhány évig Hodier gróf karmestere volt, majd Pozsonyba költözött, ahol a Notre-Dame zárdá zenetanítója lett. 1796-tól a pozsonyi fő-nemzeti isk. rendkívüli zenetanára. Tanítványai közt volt Erkel Ferenc. 1799-ben a lipcei Allgemeine Musikalische Zeitung munkatársa lett. 1805-ben a stockholmi királyi zenek. tagjává választotta. Legfőbb művei: Kantáták, egyházi művek (misék, Te Deum, Tantum Ergo, Veni Sancte); dalok, irások (Über die Nationaltänze der Ungarn, Allg. Mus. Zeitung, 1800. 35. sz.).

Erkel Ferenc Pozsonyba két évtizeddel később, már elismert zenész, karmester, zeneszerzőként tért vissza, pontosan két alkalommal. Előbb 1844-ben, amikor a Nemzeti Színház két operáját vezényelte, a Báthory Máriát és a Hunyadi Lászlót. A második és egyben utolsó alkalomra 42 évvel később került sor, pontosan 1886. szeptember 22-én. Ez a nap Pozsony történelmének és kulturális életének fényjeles napja. E napon adták át a Városi Színházat.³ E nem mindennapi rendezvény keretén belül került sor Erkel Ferenc Bánk Bánjának ünnepi pozsonyi bemutatójára. Az előadáson részt vett a teljes magyar kormány, Tisza Kálmán miniszterelnökkel az élen. A rendezvényen Jókai Mór is jelen volt. A bemutató több érdekességben is bővelkedett. Elsőként, hogy az operát a budapesti Filharmóniai Társaság adta elő, nagy valószínűséggel tehát az a társulat, amelyet maga Erkel alapított 1853-ban. A következő érdekesség, hogy az első felvonást maga a szerző Erkel Ferenc vezényelte. Ezt követően a 76 éves zenészt ünnepélyes keretek között kitüntették és babérkoszorúval jutalmazták, amelyet a város polgármestere Karl Mergel adott át a város nevében. Hasonló kitüntetésben részesült Erkel Sándor is, a színház akkori igazgatója. A jeles eseményről másnap a korabeli Pressburger Zeitung tudósított. A visszhangban Erkel Ferenc művészi tevékenységét méltatták, valamint a rendezvény magas színvonalát és jelentőségét emelték ki.

Erkel Ferenc nevét és alkotómunkásságát fia László folytatta Pozsonyban, aki több mint húsz évig élt, alkotott, nevelt e városban. Diákjai közül többek között Bartók Bélát fontos kiemelni, aki zenei tanulmányait, ill. zongoraóráit Pozsonyban épp e jeles tanárnál végezte.

A 19. századi Pozsony Erkel Ferenc személyét és művészetét olyannyira értékesnek találta, hogy nevével illettek egy utcát Pozsony egyik előkelő részében. Ez az utcanév az első világháború végéig volt érvényes, ezután sajnos mind a mai napig érvényét veszítette. Erkel zenéje, művésze viszont Szlovákiában ma is él. Ennek bizonyítéka az a számos rangos rendezvény, amelyet születésének 200. évfordulója tiszteletére rendeztek Szlovákia egyes régióiban, különböző projektek, konferenciák, emlékhangversenyek, írások, publikációk, ill. ismeretterjesztő kiállítás és film formájában. Ezzel (is) éltetve Erkel Ferenc szellemét, művészetét, zenei üzenetét.

---

³ A mai Szlovák Nemzeti Színház.

Irodalom

- Bónis, Ferenc: *A Budapesti Filharmoniai Társaság százötven esztendeje*. Budapest, 2005
- Bónis, Ferenc (szerk.): *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok [I.], Írások Erkel Ferencről és a magyar zene korábbi századairól*. Budapest, 1968;
- Bónis, Ferenc (szerk.): *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok [VI.] Erkel Ferencről és koráról*. Budapest, 1995;
- Bónis, Ferenc (szerk.): *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok [VIII.] Erkel Ferencről, Kodály Zoltánról és korukról*. Budapest, 2001
- D. Nagy, András: *Az Erkel család krónikája*. Budapest, 2010
- Dobszay, László: *Magyar zenetörténet*. Gondolat, Budapest, 1984
- Kemény, Lajos: *Az Erkel család pozsonyi származása*. Nemzeti Kultúra, Komárom, 1933
- Kol. autorov: *Osobnosti európskej hudby a Slovensko*. Bratislava, 1981
- Legány, Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük*. Budapest, 1975
- Major, Ervin: *Fejezetek a magyar zene történetéből*. Budapest, 1967
- Németh Amádé: *Erkel Ferenc*, Budapest, 1967
- Németh Amádé: *Erkel Ferenc életének krónikája*. Budapest, 1973
- Nováček, Zdenko: *Hudba v Bratislave*. Opus, Bratislava, 1978